

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Istorie • Centrul de Studii Clasice și Creștine

Nr. 20-2/2025

CLASSICA & CHRISTIANA

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

Classica et Christiana

Revista Centrului de Studii Clasice și Creștine

Fondator: Nelu ZUGRAVU

20/2, 2025

Classica et Christiana

Periodico del Centro di Studi Classici e Cristiani

Fondatore: Nelu ZUGRAVU

20/2, 2025

ISSN: 1842 – 3043
e-ISSN: 2393 – 2961

Comitetul științific / Comitato scientifico

Moisés ANTIQUEIRA (Universidade Estadual do Oeste do Paraná)
Sabine ARMANI (Université Paris 13-CRESC - PRES Paris Cité Sorbonne)
Immacolata AULISA (Università di Bari Aldo Moro)
Andrea BALBO (Università degli Studi di Torino)
Antonella BRUZZONE (Università degli Studi di Sassari)
Livia BUZOIANU (Muzeul Național de Istorie și Arheologie Constanța)
Claudio César CALABRESE (Universidad Panamericana - Campus Aguascalientes)
Dan DANA (Centre National de la Recherche Scientifique/HiSoMA (UMR 5189), Lyon)
Beatrice GIROTTI (Alma Mater Studiorum - Università di Bologna)
Maria Pilar GONZÁLEZ-CONDE PUENTE (Universidad de Alicante)
Attila JAKAB (Civitas Europica Centralis, Budapest)
Fred W. JENKINS (University of Dayton)
Domenico LASSANDRO (Università di Bari Aldo Moro)
Carmela LAUDANI (Università della Calabria)
Patrizia MASCOLI (Università di Bari Aldo Moro)
Dominic MOREAU (Université de Lille)
Sorin NEMETI (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca)
Evalda PACI (Centro di Studi di Albanologia, Tirana)
Vladimir P. PETROVIĆ (Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade)
Luigi PIACENTE (Università di Bari Aldo Moro)
Sanja PILIPOVIĆ (Institute of Archaeology, Belgrade)
Mihai POPESCU (C.N.R.S. - ANHIMA, Paris)
Julijana VISOČNIK (Archdiocesan Archives of Ljubljana)
Heather WHITE (Classics Research Centre, London)

Comitetul de redacție / Comitato di redazione

Claudia TĂRNĂUCEANU (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nelu ZUGRAVU, director al Centrului de Studii Clasice și Creștine
al Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
(*director responsabil / direttore responsabile*)

Correspondența / Corrispondenza:

Prof. univ. dr. Nelu ZUGRAVU
Facultatea de Istorie, Centrul de Studii Clasice și Creștine
Bd. Carol I, nr. 11, 700506 - Iași, România
Tel. ++40 232 201634 / Fax ++40 232 201156
e-mail: nelu@uaic.ro

Toate contribuțiile sunt supuse unei duble analize anonime (*double-blind peer review*), efectuate de specialiști români și străini.

All contributions are subject to a double anonymous analysis (*double blind peer review*), carried out by Romanian and foreign specialists.

La redazione sottopone preliminarmente tutti i contributi pervenuti a un procedimento di doppia lettura anonima (*double-blind peer review*) affidato a specialisti romeni e stranieri.

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
FACULTATEA DE ISTORIE
CENTRUL DE STUDII CLASICE ȘI CREȘTINE

Classica et Christiana

**20/2
2025**

**Actele colocviului internațional *Receptarea Romei și a
Imperiului Roman în cultura română contemporană*
(Iași, 14-16 noiembrie 2024)**

editate de

Nelu ZUGRAVU și Ionuț NISTOR

Tehnoredactor: Nelu ZUGRAVU

ISSN: 1842 – 3043
e-ISSN: 2393 – 2961

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
700511 - Iași, tel./fax ++ 40 0232 314947

SUMAR / INDICE / CONTENTS

SIGLE ȘI ABREVIERI – SIGLE E ABBREVIAZIONI / 9

***

Actele colocviului internațional *Receptarea Romei și a Imperiului Roman în cultura română contemporană*

(Iași, 14-16 noiembrie 2024)

Programul colocviului [The colloquium program] / 11

Florica BOHÎLȚEA-MIHUȚ, Vestigii romane pe mărcile poștale românești din perioada regimului comunist [Roman antiquities on Romanian postage stamps during the Communist regime] / 17

Roxana-Gabriela CURCĂ, Epigraphic Latin in Romanian studies in post-war period / 43

Dan DANA, Un alt latinism interbelic: urmașii francofoni ai Romei [Another interwar Latinism: French-speaking descendants of Rome] / 53

Gabriela E. DIMA, Roma antică în percepția lui Liviu Rebreanu [Ancient Rome as seen by Liviu Rebreanu] / 85

Theodor GEORGESCU, Imaginea Romei în cultura română prin ochii autorilor de limbă greacă veche [The image of Rome in Romanian culture through the eyes of ancient Greek writers] / 97

Marian I. HARIUC, „Și în România se lucrează în vederea sărbătoririi lui Ovidiu”. Bimilenarul nașterii lui Publius Ovidius Naso (1957-1958) [In Romania, Work is also being done in Preparation for the “Celebration of Ovid”: The Bimillenary of the Birth of Publius Ovidius Naso (1957-1958)] / 111

Emanuela ILIE, “Amo, amas, amat...” (1943) de V. Beneș: o distopie totalitară curajoasă, cu un roman și mulți (alți) barbari [“Amo, amas, amat...” (1943) by V. Beneș: a courageous totalitarian dystopia, with a Roman and lots of (other) barbarians] / 131

Gheorghe IUTIȘ, Istoria Romei în manualele școlare din perioada 1920-1948 [The history of Rome in school textbooks from the period 1920-1948] / 149

Sorin NEMETI, Școala de arheologie de la Cluj și studiul religiei romane din Dacia [The archaeology School from Cluj and the study of Roman religion in Dacia] / 159

Ionuț NISTOR, Italian language and civilization at the University of Iași in the first half of the 20th century / 171

Adriana PANAINTE, Provincia Moesia Inferior în istoriografia românească de la Vasile Pârvan la tratatul de *Istoria Românilor* (2001) [The province of Moesia Inferior in Romanian historiography from Vasile Pârvan to the *History of the Romanians* (2001)] / 181

Bogdan POPA, Despre trecutul unui cuvânt. „Daciada”, de la titlu de epopee la competiție sportivă [On the past of a word. “Daciada”, from epos title to sports competition] / 207

Nelu ZUGRAVU, Claudia TĂRNĂUCEANU, Ediții din autorii latini în perioada comunistă – exigențe profesionale, concesiile ideologice [The editions of Latin authors during the Communist period – professional requirements, ideological concessions] / 217

***

STUDII – STUDI /

Immacolata AULISA, Antichi itinerari di pellegrinaggio al Santuario di San Michele sul Gargano [Ancient pilgrimage routes to the Sanctuary of Saint Michael on the Gargano] / 257

Francesco BOTTI, L'immagine dei Visigoti nella *Cronaca* di Idazio [The description of the Visigoths in the *Chronicle* of Hydatius] / 291

Antonella BRUZZONE, Un capitolo di storia degli studi del Novecento sulla poesia bucolica greca e latina [A chapter of the history of twentieth-century studies on Greek and Latin bucolic poetry] / 309

- Maria Carolina CAMPONE, *Mare undique et undique caelum*: il *topos* del viaggio in mare nell'epistola 49 di Paolino di Nola [*Mare undique et undique caelum*: the *topos* of the sea voyage in Paulinus of Nola's Epistle 49] / 325
- Dalila D'ALFONSO, *Ut iugum continet sirpiculos*: a proposito di 'sirpi' e transumanza in Varro *rust.* 2,2,9 [*Ut iugum continet sirpiculos*: on 'sirpi' and transhumance in Varro *rust.* 2.2.9] / 347
- Beatrice GIROTTI, Pratiche di discredito dalla storiografia pagana del IV secolo d.C.: *muliebritas* vs. *virilitas* nelle rappresentazioni di potere [Practices of discredit in 4th century AD pagan historiography: *muliebritas* vs. *virilitas* in representations of power] / 365
- Alessandro LAGIOIA, "*O misera domus Herculea*": un contributo inedito alla fortuna umanistica del mito di Ercole [*O misera domus Herculea*": an unpublished contribution to the humanistic reception of the myth of Hercules] / 385
- Carmela LAUDANI, Del buon uso della lira: Ermes (Hom. 4) e Teutra (Sil. 11, 288-482) [The good use of the lyre: Hermes (Hom. 4) and Teuthras (Sil. 11, 288-482)] / 421
- Patrizia MASCOLI, Aldelmo di Malmesbury epistolografo [Aldhelm of Malmesbury, epistolographer] / 431
- Manuela MONGARDI, Nuove forme di rappresentazione delle *Augustae* nel III secolo d.C.: il caso dei miliari [New forms of representation of the *Augustae* in the third century AD: the case of milestones] / 443
- Roberto MONTEFINESE, Between sword and cross: the christianization of Roman military culture from persecution to symbolic transformation / 467
- Fabrizio PETORELLA, *Quia non, sicut videt homo, videt deus*. Cecità e guarigione nella *Vita di Severino* di Eugippio [*Quia non, sicut videt homo, videt deus*. Blindness and healing in Eugippius' *Life of Severinus*] / 489

Vladimir P. PETROVIĆ, A new votive Roman inscription from Rogatica dedicated to Liber Pater (East Dalmatia) / 509

Daniela SCARDIA, *Audacter facio*: il confronto tra santi nell'*Hom. 6 in Is.* 1-2 di Origene [*Audacter facio*: The comparison between saints in Origen's *Homily 6 on Isaiah* 1-2] / 517

Enrico SIMONETTI, *Lacrimae sua verba sequuntur*: Pathos elegiaco e reticenza emotiva nell'*Eroide* di Ipermestra [*Lacrimae sua verba sequuntur*: Elegiac pathos and emotional reticence in the *Herois* of Hypermnestra] / 551

***

CRONICA – CRONACA / 567

PUBLICAȚII – PUBBLICAZIONI / 571

SIGLE ȘI ABREVIERI / SIGLE E ABBREVIAZIONI*

<i>ActaMN</i>	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj-Napoca.
<i>AIIAI</i>	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”</i> , Iași.
<i>AISC</i>	<i>Anuarul Institutului de Studii Clasice</i> , Cluj.
<i>ANRW</i>	<i>Ausstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung</i> , Berlin-New York.
<i>AȘUI.Istorie</i>	<i>Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași</i> , S.N., Istorie.
<i>BSAS</i>	<i>Bulletin de la Société archéologique de Sousse</i> , 1903-
<i>CCSL</i>	<i>Corpus Christianorum. Series Latina</i> , Turnhout, 1953 sqq.
<i>CSEL</i>	<i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Vienna-Leipzig, 1860 sqq.
<i>DACL</i>	<i>Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie</i>
<i>EDR</i>	<i>Epigraphic Database Rome</i> .
<i>GCS</i>	<i>Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten (drei) Jahrhunderte</i> , Leipzig-Berlin.
<i>PCBE</i>	<i>Prosopographie chrétienne du Bas-Empire</i> , éd. par A. Mandouze et al., 4 voll., Paris-Rome 1982-2013.
<i>PIR</i>	<i>Prosopographia Imperii Romani. Saec. I.II.III</i> .
<i>PL</i>	<i>Patrologia Latina</i> .
<i>RRMAM</i>	D. French, <i>Roman Roads and Milestones of Asia Minor</i> , Vol. III, British Institute at Ankara, 2012-2016.
<i>SAI</i>	<i>Studii și Articole de Istorie</i> , București.
<i>SC</i>	<i>Sources Chrésiennes</i> , Paris-Lyon.
<i>SCIVA</i>	<i>Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie</i> , București.
<i>TD</i>	<i>Thraco-Dacica</i> , București.
<i>ThLL</i>	<i>Thesaurus linguae Latinae</i> .

---

* Cu excepția celor din *L'Année Philologique* și *L'Année Épigraphique* / Escluse quelle segnalate da *L'Année Philologique* e *L'Année Épigraphique*.

UNIVERSITATEA
„ALEXANDRU IOAN CUZA”
din IAȘI

FACULTATEA de
ISTORIE

Primăria
Municipiului
Iași

CSCC
CENTRUL DE STUDII CLASICE ȘI CREȘTINE

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL
Receptarea Romei și a Imperiului Roman
în cultura română contemporană

ORGANIZATORI

PROF. UNIV. DR. NELU ZUGRAVU

CONF. UNIV. DR. IONUT NISTOR

Iași, 14-16 noiembrie 2024

Sala H1 (Corp H) / Facultatea de Istorie

**PROIECT FINANȚAT DE PRIMĂRIA MUNICIPIULUI IAȘI PRIN
H.C.L. NR. 61/28.02.2024**

PROGRAM**Joi, 14 noiembrie 2024****14.00-16.00**Moderator: **Nelu ZUGRAVU****14.00-14.30:** Deschiderea colocviului; salutul organizatorilor:

Dl. Mihai CHIRICA, Primarul Municipiului Iași

Dl. Liviu MAHA, Rectorul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Dl. Lucrețiu-Ion BÎRLIBA, Decanul Facultății de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Dl. Florian MATEI-POPESCU, Președintele Asociației Societatea de Studii Clasice din România

Dl. Nelu ZUGRAVU, Directorul Centrului de Studii Clasice și Creștine, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Orationes inaugurales**14.30-15.00:** Cătălin TURLIUC, Iași, *Discurs istoric și post-adevăr în contextul moștenirii lăsate de lumea romană***15.00-15.30:** Emanuela ILIE, *De la distopia interbelică la policier-ul contemporan. (Re)inventări narative ale unei scheme consacrate, cu romani și (alți) barbari***15.30-16.00:** Discuții**16.00-16.30:** Pauză**16.30-18.30*****Historica (I)***Moderator: **Florica BOHÎLȚEA-MIHUȚ****16.30-17.00:** Gheorghe IUTIȘ, *Istoria Romei în manualele școlare din perioada 1920-1948***17.00-17.30:** Ovidiu-Iulian SANDU, *Imperiul Roman în scrieri politice din perioada comunistă (1965-1989)***17.30-18.00:** Daniel NIȚĂ-DANIELESCU, *Dacia și Roma în scrierile părintelui Dumitru Stăniloae***18.00-18.30:** Discuții**18.30:** Cocktail

Vineri, 15 noiembrie 2024**9.00-11.00*****Philologica***Moderator: **Claudia-Dorina TĂRNĂUCEANU****9.00-9.30:** Theodor GEORGESCU, *Imaginea Romei în cultura română prin ochii autorilor de limbă greacă veche***9.30-10.00:** Nelu ZUGRAVU, Claudia-Dorina TĂRNĂUCEANU, *Ediții din autorii latini în perioada comunistă - exigențe profesionale, concesiile ideologice***10.00-10.30:** Roxana-Gabriela CURCĂ, *Latina epigrafică în cercetarea românească postbelică***10.30-11.00:** Discuții**11.00-11.15:** Pauză**11.15-13.00*****Scholastici***Moderator: **Ionuț NISTOR****11.15-11.45:** Dan DANA, *Un alt latinism interbelic: urmașii francofoni ai Romei***11.45-12.15:** Cătălin BOTOȘINEANU, *O competiție simbolică uitată. Bursierii ieșeni ai Școlii Române din Roma în perioada interbelică***12.15-12.45:** Iulian Cătălin DĂNILĂ, *Fascinația Romei printre bursierii Școlii Române de la Roma***12.45-13.00:** Discuții**13.00-15.00:** Pauză**15.00-16.30*****Postclassica***Moderator: **Bogdan CEOBANU****15.00-15.30:** Ionuț NISTOR, *Limba și civilizația italiană la Universitatea ieșeană în prima jumătate a secolului al XX-lea***15.30-16.00:** Marian-Ionuț HARIUC, *Schimburi culturale româno-italiene în anii destinderii comuniste: locul Antichității romane***16.00-16.30:** Discuții**16.30-16.45:** Pauză

16.45-18.15***Litteraria***Moderator: **Emanuela ILIE****16.45-17.15:** Gabriela DIMA, *Roma antică în percepția lui Liviu Rebreanu***17.15-17.45:** Ioana PETCU-PĂDUREAN, *Imaginaea Romei antice pe scena teatrului românesc prin filtrul shakespeareian. Titus Andronicus și Iulius Caesar***17.45-18.15:** Discuții**18.15:** Cocktail**Sâmbătă, 16 noiembrie 2024****9.00-10.30*****Historica (II)***Moderator: **Lucrețiu-Ion BÎRLIBA****9.00-9.30:** Adriana PANAITTE, *Provincia Moesia Inferior în istoriografie românească de la Vasile Pârvan la tratatul de Istoria românilor***9.30-10.00:** Florian MATEI-POPESCU, *Provincia Dacia în istoriografia românească din perioada 1960-2001***10.00-10.30:** Sorin NEMETI, *Contribuția școlii clujene de istorie și arheologie la studiul religiei romane***10.00-10.30:** Discuții**10.30-10.45:** Pauză**10.45-12.30*****Miscellanea***Moderator: **Cătălin TURLIUC****10.45-11.15:** Florica BOHÎLȚEA-MIHUȚ, *Vestigii romane în emisiuni filatelice românești din perioada regimului comunist***11.15-11.45:** Bogdan-Alexandru JITEA, *Dacii și romanii pe marele ecran ceaușist***11.45-12.15:** Bogdan POPA, *Continuitate și antiteză. Contextul social-politic al Daciei***12.15-12.30:** Discuții**12.30:** Închiderea colocviului. Concluzii
Ionuț NISTOR, Nelu ZUGRAVU

Participanți

- Florica BOHÎLȚEA-MIHUȚ, Departamentul de Istorie Antică, Arheologie și Istoria Artei, Facultatea de Istorie, Universitatea din București
- Cătălin BOTOȘINEANU, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Iași
- Roxana-Gabriela CURCĂ, Departamentul de Istorie, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
- Dan DANA, Centre National de la Recherche Scientifique/ HiSoMA (UMR 5189), Lyon
- Iulian Cătălin DĂNILĂ, Facultatea de Științe ale Comunicării, Universitatea „Apolonia” din Iași
- Gabriela DIMA, Departamentul de Limbi și Literaturi Străine, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
- Theodor GEORGESCU, Departamentul de Limbi și Literaturi Romanice, Clasice și Neogreacă, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București
- Marian-Ionuț HARIUC, Academia Română, Institutul de Istorie, Departamentul de Istorie contemporană, Iași
- Emanuela ILIE, Departamentul de Românistică, Jurnalism și Literatură comparată, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
- Gheorghe IUTIȘ, Departamentul de Istorie, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
- Bogdan-Alexandru JITEA, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, București
- Florian MATEI-POPESCU, Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
- Sorin NEMETI, Departamentul de Istorie Veche și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca
- Ionuț NISTOR, Departamentul de Istorie, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
- Daniel NIȚĂ-DANIELESCU, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
- Adriana PANAITTE, Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București
- Ioana PETCU-PĂDUREAN, Facultatea de Teatru, Universitatea Națională de Arte „George Enescu” din Iași
- Bogdan POPA, Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București
- Ovidiu-Iulian SANDU, Liceul Teoretic „Ion Neculce” Târgu Frumos, Județul Iași
- Claudia-Dorina TĂRNĂUCEANU, Departamentul de Limbi și Literaturi Străine, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
- Cătălin TURLIUC, Academia Română, Institutul de Istorie, Departamentul de Istorie contemporană, Iași
- Nelu ZUGRAVU, Centrul de Studii Clasice și Creștine, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

IMAGINEA ROMEI ÎN CULTURA ROMÂNĂ PRIN OCHII AUTORILOR DE LIMBĂ GREACĂ VECHĂ

Theodor GEORGESCU*
(Universitatea din București)

Keywords: *Rome, Romanian culture, Reception of Rome, Ancient Greek writers.*

Abstract: *The Image of Rome in Romanian culture through the eyes of ancient Greek writers. In every country's culture, the image of Antiquity has been built over time, mainly through the efforts of those who studied its written sources. In Romanian culture, Rome was primarily what we had learned from Titus Livius or Tacitus or from many other Latin authors, translated into Romanian especially since the 20th century. After the 1950s, several Greek authors were translated in Romania, such as Appian, Plutarch, Polybius, Cassius Dio, and Diodorus of Sicily, whose works either reveal details or nuances that shed new light on the Rome we knew until then, or show that certain episodes, well known from Latin historians, actually originated in a Greek source.*

Cuvinte-cheie: *Roma, cultura română, receptarea Romei, autori antici de limbă greacă.*

Rezumat: *În cultura fiecărei țări, imaginea Antichității s-a construit de-a lungul timpul mai ales prin eforturile celor care i-au studiat izvoarele scrise. În cultura română, Roma era în primul rând cea despre care aflaserăm de la Titus Livius sau Tacitus sau de la mulți alți autori de limbă latină, traduși în românește mai ales începând cu sec. al XX-lea. După anii 1950 în România sunt traduși mai mulți autori de limbă greacă, precum Appian, Plutarh, Polybios, Cassius Dio și Diodor din Sicilia, din a căror operă cititorul descoperă fie amănunte sau nuanțe care-i luminează diferit Roma cunoscută până atunci, fie află că anumite episoade, arhicunoscute de la istoricii latini, își aveau originea, de fapt, într-o sursă de limbă greacă.*

În cultura română imaginea Romei a fost construită și prin intermediul surselor grecești. Adeseori, ceea ce știm în spațiul cultural românesc despre Roma provine dintr-o sursă de limbă greacă. Situația

---

* theodor.georgescu@lls.unibuc.ro

merită atenția și pentru că, uneori, cei care văd Roma „din afară”, fără a fi fost romani, au văzut-o „mai bine”, mai obiectiv. În cele ce urmează, ne propunem să semnalăm câteva aspecte care țin de felul în care publicul mai larg din România și-a construit o imagine despre Roma care provine, uneori fără să mai fim conștienți, dintr-o sursă grecească. Alteori, o informație a ajuns la noi printr-o sursă de limbă latină, care are însă, mai adânc, la origine, un izvor grec.

Ne vom limita în cele ce urmează la două aspecte: 1. traduceri din autori de limbă greacă în spațiul românesc din secolul al XX-lea, care au contribuit la felul în care ne-am format o imagine asupra Romei în cultura națională. Rândurile care urmează sunt, în felul acesta, și un omagiu adus celor care au lucrat la aceste ediții, oferind publicului din România aceeași șansă de cunoaștere a Antichității pe care o aveau și cei din alte culturi. 2. exemplificarea unor pasaje relevante din surse de limbă greacă, care au contribuit la felul în care ne-am format imaginea despre Roma pe care o avem azi, adeseori fără a fi conștienți că această imagine provenea de la un autor grec, fie și printr-un intermediar de limbă latină. Am ales, evident, doar o parte infimă din aceste surse literare care au influențat și în România, fie prin școală, fie prin alte producții culturale, cunoașterea Romei și a Imperiului Roman.

După anii 1950, dar urmând un efort cultural interbelic, încep să se publice în România mai multe traduceri care vor oferi posibilitatea publicului larg să-și nuanțeze imaginea pe care o avea despre istoria Romei. În 1957, era publicată la Editura Științifică din București traducerea uneia dintre lucrările istorice ale lui Appian (gr. Ἀππιανός), cele cinci cărți ale *Războaielor civile* (gr. ἐμφυλίων α-ε), proiect al unui colectiv din cadrul Catedrei de filologie clasică de la Universitatea „C. I. Parhon” din București (nume dat Universității din București în perioada comunistă); din acest colectiv făceau parte Mihai Paraschivescu, Radu Hîncu, Adelina Piatkowski, Traian Costa, Eugen Dobroiu, Maria Marinescu-Himu, Virgil Popescu, Nicolae Marinescu, Felicia Vanț, Petru Creția, Cicerone Poghirc, Florica Demetrescu și N. I. Barbu. Revizuirea traducerii i-a aparținut lui A. Frenkian, iar studiul introductiv și notele explicative au fost alcătuite de N. I. Barbu¹.

Pentru publicul român această traducere a oferit prilejul unei cunoașteri mai amănunțite a ultimei perioade a Republicii romane. Cititorul român afla astfel direct de la Appian o bogăție de amănunte de-

---

¹ Appian, *Istoria Romei. Războaiele civile*, București, Editura Științifică, 1957.

spre unele momente din istoria Romei, pe care le cunoștea până atunci din manuale sau istorii generale: tensiunile sociale din vremea fraților Gracchi, formarea grupărilor politice (*populares* și *optimates*) în Roma republicană, persecuțiile de la Roma din timpul războaielor civile. Ne-numărate detalii peste care, uneori, istoricii romani trecuseră, nuanțau ceea ce se știa până atunci despre cele două triumvirate și despre frământările care au condus, până la urmă, la victoria lui Octavian. Prin traducerea lui Appian cititorul român a înțeles mult mai bine și mai profund rolul unor personalități ale epocii, precum Marius, Sylla, Pompei, Caesar sau Cicero.

Studiul introductiv, semnat de profesorul N. I. Barbu, i-a oferit cititorului instrumentele minimale pentru a înțelege viziunea istorică a lui Appian în relație cu numeroasele modele pe care le avea la dispoziție atunci, în secolul al II-lea d.Hr. Nu este mai puțin adevărat că această introducere insistă pe viziunea lui Appian asupra factorului economic în istorie (uneori cu formulări, azi, de mult abandonate, precum „epoca sclavagistă”). Putem citi, astfel, aprecierea autorului: „a arătat exact și limpede procesele economice și de cele mai multe ori, a distins just diferitele categorii sociale de luptă” și, apoi, o mărturie extrem de interesantă care, chiar dacă era o (posibilă) concesie ideologică făcută epocii, ne aduce aminte de instrumentalizarea autorilor clasici de-a lungul vremurilor, în funcție de diverse curente ideologice:

„De aceea a și fost apreciat în chip deosebit de Marx și Engels, care au arătat marea însemnătate pe care o reprezintă textul lui Appian pentru istoria războaielor civile. În scrisoarea sa către Engels din 26 februarie 1861, Marx scria următoarele: «... seara, pentru a mă odihni, mă distram cu lectura ‘Războaielor civile din Roma’ de Appian, în originalul grec. E o carte foarte valoroasă. El e egiptean de origine. Schlosser spune că autorul ‘n-are suflet’. Probabil din cauză că încearcă să descopere substratul material al acestor războaie civile». Engels a scris: «Dintre istoriografii din antichitate care au descris luptele interne din republica romană, numai Appian ne spune limpede despre ce era vorba în ultima analiză și anume despre proprietatea funciară»”².

Un alt proiect de traducere, esențial în orice cultură pentru cunoașterea Romei, a început în 1960, prin publicarea primului volum din *Viețile paralele* (gr. βίοι παράλληλοι) ale lui Plutarh (gr. Πλούταρχος)

---

² *Ibidem*, XXIX.

de către același N. I. Barbu³. O parte din aceste *Vieți*, biografii ale unor personalități din lumea greco-romană, mai fuseseră traduse în românește anterior de către Costache Aristia (1857), T. Ioanid (1882), P. M. Georgescu (1891), Nicolae Bănescu (1907), M. Jakotă (1938)⁴, dar în-treprinderea profesorului N. I. Barbu, un desăvârșit latinist, mare admirator al lui Cicero, așa cum îl descriu cei care l-au cunoscut, era menită să ofere publicului din România, într-o limbă română modernă, întreaga operă în cinci volume, publicate în următorii ani. Preocuparea profesorului pentru acest autor se explica și prin faptul că susținuse și publicase teza de doctorat în Franța cu un subiect despre Plutarh⁵. Această ultimă traducere a rămas până în zilele noastre singura completă și cea la care recurge îndeobște cititorul român.

Chiar dacă *Viețile* lui Plutarh au sporit considerabil cunoașterea despre Roma în România, și alte lucrări, din *corpus*-ul intitulat *Moralia* (Ἠθικά), ar fi putut contribui, dacă și-ar fi găsit un traducător. În acest sens, un proiect viitor, care să ofere publicului român în traducere integrală colecția de tratate reunite în *Moralia*, ar fi, desigur, salutar. Până atunci să amintim că tratate precum αἴτια Ῥωμαϊκὰ καὶ Ἑλληνικά (lat. *aetia Romana et Graeca*, 263d-304f) (*Subiecte romane și grecești*), περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης (*de fortuna Romanorum*, 316c-326c) (*Despre norocul romanilor*), συμποσιακὰ προβλήματα (*quaestiones convivales*, 612c-748d) (*Aspecte privind banchetul*) sau γυναϊκῶν ἀρεταί (*mulierum virtutes*, 242e-263c) (*Virtuți ale femeilor*), ar contribui substanțial la cunoașterea unor chestiuni de istorie și civilizație romană.

Publicarea *Vieților* a fost un prilej pentru profesorul N. I. Barbu să-l introducă pe cititorul român, printr-un consistent *Studiu introductiv*, în viața și opera lui Plutarh. Este adevărat că această introducere oferea un tribut, cerut sau nu, ideologiei anilor în care a scris profesorul Barbu, șef de catedră la secția de Clasice de la București și în situația de a se conforma unor directive politice ale vremii. Amintim aici câteva pasaje doar pentru a înțelege condițiile muncii de filolog din acea perioadă: „ca toți istoricii și filosoffii antici, Plutarh nu s-a gândit

³ Plutarh, *Vieți paralele*, vol. I, Studiu introductiv, traducere și note de prof. N. I. Barbu, București, Editura Științifică, 1960. Următoarele volume, o adevărată performanță editorială, vor fi publicate în numai zece ani, în anii 1963, 1966, 1969, 1971.

⁴ Pentru o analiză a receptării lui Plutarh în cultura română v. Maria Marinescu-Himu, *Plutarh în literatura română*, *StCl*, XI, 1969, 271-278.

⁵ N. I. Barbu, *Les procédés de la peinture des caractères et la vérité historique dans les biographies de Plutarque*, Paris, Nizet et Bastard, 1933.

nici o clipă la abolirea regimului sclavagist. În consecință, toate sfaturile date de el au în vedere întărirea regimului existent, consolidarea dominației stăpânilor de sclavi, neputând să-și imagineze abolirea sclavagismului” (p. XXXI); „el se situează pe poziția stăpânilor de sclavi, care doreau să consolideze regimul sclavagist” (p. LII) ș.a. Dincolo de această optică, specifică unei anumite viziuni istoriografice, cititorul este introdus echilibrat în rolul personalităților și al maselor în istorie.

Fiecare volum din traducerea *Vieților* i-a oferit posibilitatea cititorului român să-și nuanțeze imaginea pe care o avea despre Roma. Din vol. I, de exemplu, publicul a putut să-și completeze cunoștințele despre Roma din perioada regalității, dobândite în prealabil, de obicei, prin intermediul lui Titus Livius, traducere integrală publicată cu doar câțiva ani înainte tot la Editura Științifică⁶. Din *Viața lui Romulus*, comparat cu la fel de legendarul Theseu, multe detalii completau mitul fondator al Romei, căci Plutarh va fi avut și alte surse de inspirație față de Titus Livius, iar scopul biografiilor sale, de care a depins și selectarea informațiilor, era diferit de misiunea istoricului din vremea lui Augustus. Ipoteze despre originea numelui Roma sau despre semnificația multiplă a substantivului *lupa* („lupoaică”) sunt doar câteva nuanțări care veneau, prin intermediul limbii grecești, să completeze ceea ce se știa îndeobște de la Titus Livius. Numeroase alte informații despre organizarea religioasă din vremea lui Numa, comparat de Plutarh cu legislatorul spartan Lycurg, au făcut lumină în chestiuni până atunci foarte puțin cunoscute.

În volumul al II-lea din *Vieți*, figurile unor personalități romane, precum Coriolan, Aemilius Paulus, Cato (cel Bătrân), Marcellus și Titus Quintius Flamininus, au inspirat autorii de manuale de istorie sau de limbă latină din România din următoarele zeci de ani. Episodul dramatic al lui Coriolan descris de Titus Livius (II, 34-40) a putut fi corelat cu amănuntele oferite de Plutarh, care îl compara cu atenianul Alcibiade. Imaginea în cultura română a lui Cato censorul, comparat cu generalul atenian Aristides, cu asprimea sa proverbială, păstrător al moravurilor și al vieții curate a cetățenilor, provine adesea din această sursă de limbă greacă. Episodul ambasadei la Roma a filosofilor Carneades și Diogene, în căutarea unei soluții pentru anularea unei amenzi (cap. XII), a fost adesea citat pentru a se demonstra cum Cato

---

⁶ Titus Livius, *De la fundarea Romei*, vol. 1-4, traducere de Villan Janina, Florica Demetrescu, Paul H. Popescu, București, Editura Științifică, 1959-1962.

vedea cu ochi răi răspândirea obiceiurilor grecești și pericolul ca tinerii romani să-și dorească să obțină faima prin oratorie mai mult decât prin fapte.

O și mai mare influență asupra felului în care ne-am format imaginea despre Roma a existat odată cu publicarea biografiilor din volumul al III-lea, căci acesta cuprindea *Viața* lui Caesar, pus în comparație cu Alexandru cel Mare; în același volum aduceau nenumărate informații și *Viețile* lui Marius, Lucullus și Sylla, completând ceea ce știam și de la Appian sau alți istorici romani. Din această biografie a lui Caesar cititorul român a putut afla că anumite expresii ultra celebre, precum *iacta alea est* („zarul a fost aruncat”), citată, de obicei, cu topică diferită (*alea iacta est*), rostită de generalul roman la trecerea Rubiconului și cunoscută nouă prin intermediul lui Suetonius (*Iul.* 33, 1), au, de fapt, la bază expresii grecești. În acest caz particular, Caesar, după mărturia lui Plutarh (*Caes.* 32 și *Pomp.* 60), cita din comediodograful Menandru, din piesa Ἀρρηφόρος ἢ Αὐλητρὶς (*Arrephore sau flautista*), următoarele cuvinte: ἀνερρίφθω κύβος („să fie aruncat zarul!”). De remarcat, în treacăt, că traducerea din latină era, de fapt, o adaptare liberă a expresiei grecești, procedeu traductologic curent în Antichitate. Alte expresii, rămase în mentalul colectiv, își aveau originea tot în textul lui Plutarh: „«Idele lui Marte au venit». Prezicătorul i-a răspuns în liniște: «Da, au venit, dar n-au trecut.»” (αἱ μὲν δὴ Μάρτυαι Εἰδοὶ πάρεισιν”, ὁ δ' ἡσυχῇ πρὸς αὐτὸν εἶποι· “ναί, πάρεισιν, ἀλλ' οὐ παρελλήθασιν.”) (*Caes.* 63). Și celebrul moment al asasinării lui Caesar, cunoscut publicului larg mai ales prin versiunea oferită de Suetonius, primea, pentru cititorul român, prin traducerea din Plutarh, detalii care urmau să fie recunoscute de elevi în tablouri moderne, prezente în manuale, precum cel al lui Vincenzo Camuccini de la Galleria Nazionale d'Arte Moderna din Roma („Asasinarea lui Caesar”). Plutarh insistă că scena s-a petrecut lângă pedestalul pe care era statuia lui Pompei, iar împrôscarea acesteia cu sânge ar fi lăsat impresia că însuși Pompei a luat parte la pedepsirea dușmanului său.

În sfârșit, în următoarele două volume, al IV-lea și al V-lea, figurile altor personalități, republicane (Brutus, frații Gracchi, Crassus, Pompei, Cicero, Antonius, Cato cel Tânăr) sau imperiale (Galba, Otho), aduceau noi și noi informații publicului larg despre unele din cele mai frământate perioade ale istoriei romane. Din biografia lui Cicero, comparat cu Demosthene, ne va rămâne și celebrul cuvânt ἐζῆσθαι („au trăit”) (*Cic.* 22, 4), pe care, prin traducere, obișnuim să-l cităm prin echiva-

lentul latinesc, pe care îl va fi rostit Cicero, *vixērunt* (sau poate *vixēre*) („au trăit”), adică „acum nu mai trăiesc”, cu referire la execuția conspiratorilor complici ai lui Catilina. Tot din această sursă grecească a rămas cunoscută scena uciderii lui Cicero și teribilul moment în care, la ordinul lui Antonius, i s-au tăiat capul și mâinile „cu care scrisese Filipicele” (Cic. 48).

Un alt proiect major de traducere, care a contribuit semnificativ la cunoașterea Romei, a fost opera istoricului din epocă elenistică Polybios (Polibiu) (gr. Πολύβιος). Această traducere a fost realizată în două etape, de doi traducători diferiți. Mai întâi, partea cea mai bine conservată, cărțile I-VI, a fost tradusă de Virgil C. Popescu în 1966⁷, volum cu un consistent studiu introductiv (50 de pagini) și, fapt remarcabil în epocă, fără niciun fel de concesii ideologice aduse perioadei în care a lucrat. Mult mai târziu, în 1988 și 1995, Adelina Piatkowski a reunit în două volume textele păstrate fragmentar din cărțile VII-XL⁸.

Cei doi traducători erau cunoscuți pentru contribuțiile lor în promovarea limbilor clasice în România. Virgil C. Popescu lucrase deja la proiectul *Fontes Historiae Daco-Romanae* (1964), în care, împreună cu Radu Hâncu, se ocupase de autorii de limbă greacă de la Hesiod la Itinerarul lui Antoninus. Elenista Adelina Piatkowski, la început asistentă a clasicistului Nicolae I. Herescu, a contribuit de-a lungul timpului la numeroase proiecte de importanță majoră pentru filologia clasică românească, precum traduceri din Herodot (1961-4), Cassius Dio (1973-1985), Aristofan (*Broaștele*) (1974), Sofocle (*Antigona*) (1979), presocratici (*Filosofia greacă până la Platon*) (1984), Eschil (*Perșii*) (1987) sau lucrări generale fundamentale, precum *Istoria literaturii eline* (1972), *O istorie a Greciei antice* (1988), *Jocurile cu satyri în antichitatea greco-romană* (1998).

Polybios este un autor fundamental pentru înțelegerea Republicii romane, căci autorul însuși, după ce ajunsese ca sclav la Roma, la mijlocul secolului al II î.Hr., acuzat că luase partea „moderaților” în timpul conflictului dintre Perseus, regele Macedoniei, și romani (172 î.Hr.), și devenit apoi un apropiat al cercului Scipionilor și un admira-

⁷ Polybios, *Istorii*, studiu introductiv, traducere și note de traducere de Virgil C. Popescu, București, Editura Științifică, 1966.

⁸ Polybios, *Istorii II*, traducere, cuvânt înainte și note de Adelina Piatkowski, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988 (cărțile VII-XXIII) și Polybios, *Istorii III*, traducere, cuvânt înainte, note și indice de Adelina Piatkowski, București, Editura Științifică, 1995 (cărțile XXIV-XL).

tor al Romei, își propusese, după întoarcerea de la Roma în Grecia, între cca 150-134 î.Hr., să arate concetățenilor de limbă greacă „cum și prin ce fel de constituție” (πῶς καὶ τίνι γένει πολιτείας) (Plb. 1, 1, 5) Roma a ajuns stăpâna lumii în mai puțin de 53 de ani (din 221, urcarea pe tron a lui Filip al V-lea al Macedoniei, până în 168 î.Hr., bătălia de la Pydna), reluând astfel, printr-o comparație Athena-Roma, celebra *pentekontaetie* thucydideică.

Traducerea lui Polybios în românește a nuanțat considerabil ceea ce știam despre Republica romană, căci, spre deosebire de alți istorici, el a preferat să descrie lucrurile pe care le-a văzut cu proprii ochi sau despre care s-a putut informa de la oameni care au luat parte direct la evenimente. În plus, un grec a putut să observe la romani calități de care romanii înșiși nu erau conștienți și, având cuvenita distanță a străinului cu alte experiențe politice, a știut să scoată în evidență unicitatea sistemului politic republican. Astfel, cititorul român afla din cartea a VI-a a *Istoriilor* lui Polybios, care, la rândului lui, urma o lungă tradiție, care-i cuprindea pe Tucidide, Platon și Aristotel, că sistemul politic republican roman era un fel de sinteză a celor șase forme de guvernământ pe care, de-a lungul vremurilor, le cunoscuse Grecia (tiranie, monarhie, aristocrație, oligarhie, democrație, ohlocrație). Până la Roma, observa autorul, Grecia experimentase o „rotație” (gr. ἀνακύκλωσις) a constituțiilor, un circuit socotit o „lege naturală” (φύσεως οἰκονομία) (Plb. 6, 9, 10), prin care regimurile politice iau avânt, se transformă, intră în declin și ajung apoi de unde au plecat. Astfel, o bună parte din imaginea de sistem funcțional de succes al Republicii romane din manualele școlare de latină sau de istorie din România provine din descrierea entuziastă a lui Polybios, chiar dacă, pentru noi, autorul este o sursă indirectă. El este cel care a teoretizat constituția „mixtă” a romanilor, în care puterea fusese împărțită în trei părți (consuli, senat, oameni obișnuiți), astfel încât, după cum remarcă autorul, locuitorii Romei nu puteau spune dacă trăiesc într-o monarhie, într-o aristocrație sau într-o democrație.

Nu doar sistemul politic al Romei a fost mai bine înțeles datorită lui Polybios, ci și organizarea militară din perioada republicană. În cartea a VI-a el a oferit una din cele mai amănunțite descrieri a organizării armatei (στρατεία) (cap. 19-26) și a taberei romane (στρατοπέδεια) (cap. 27-42). Este prezentat în amănunt sistemul de înrolare în armată, la Roma și în provincii, felul în care jurau soldații, împărțirea lor în *velites*, *hastati*, *principes*, *triarii*, numărul fiecărui corp de

armată, vârsta în funcție de care sunt împărțiți în unități, îmbrăcămintea fiecărui tip de soldat. Toate aceste detalii au servit de-a lungul timpului reprezentărilor moderne ale soldaților romani în diverse contexte. În plus, descrierea taberei militare este una din cele mai precise izvoare din Antichitate, astfel încât textul lui Polybios servește și azi arheologilor pentru identificarea și intuirea acestor amplasamente. Cu ochiul unui străin, istoricul grec admiră precizia și consecvența romanilor de a aplica mereu același sistem, astfel încât fiecare soldat știe exact cum să se orienteze în tabără datorită modelului unic aplicat. Romanii, alegând simplitatea, se deosebeau în felul acesta de greci, care țineau seama de natura terenului și puneau tabăra în funcție de formele de relief, pentru a munci mai puțin, în vreme ce romanii preferau să suporte osteneala săpării șanțurilor pentru a avea astfel o tabără cunoscută de toți. Tot de la el primim uneori informații unice despre sistemul de pedepse sau despre felul în care erau transmise parolele militare.

Tot datorită lui Polybios un număr de personalități din istoria Romei s-au impus în mentalul colectiv, mai ales prin intermediul manualelor de istorie și de limbă latină. Influența, cel mai adesea, nu a fost directă, ci prin intermediul lui Titus Livius, asupra căruia a avut o influență covârșitoare. Nu de puține ori istoricul roman îl „traduce” (adică oferă o adaptare pentru publicul roman) pe Polybios, iar tonul pe care îl are față de o personalitate sau alta din perioada republicană se datorează adesea felului în care fusese descris de istoricul grec. Un astfel de exemplu este imaginea lui Horatius Colcles, model de virtute militară romană. Celebrul episod în care a apărat Pons Sublicius de peste Tibru împotriva atacului regelui etrusc Porsena (508 î.Hr.), oferindu-le romanilor prilejul să-l dărâme pentru a împiedica traversarea dușmanilor pe malul Romei, își are originea în *Istoria* lui Polybios, care afirma despre el că „a socotit siguranța patriei și gloria care avea să urmeze pentru el după aceste fapte mai de preț decât viața prezentă și traiul rămas”⁹ (περὶ πλείονος ποιησάμενος τὴν τῆς πατρίδος ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἐσομένην μετὰ ταῦτα περὶ αὐτὸν εὐκλείαν τῆς παρούσης ζωῆς καὶ τοῦ καταλειπομένου βίου) (Plb. 6, 55). Căci, continuă el, „prin datinile de la ei se naște în tineri o astfel de râvnă și năzuință spre faptele frumoase” (διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐθισμῶν ἐγγεννᾶται τοῖς νέοις ὁρμὴ καὶ φιλοτιμία πρὸς τὰ καλὰ τῶν ἔργων) (*ibid.*). Titus Livius avea să

---

⁹ Toate traducerile ne aparțin.

completeze caracterul exemplar al faptei pentru posteritate cu o remarcă subtilă: „îndrăznind o faptă care se va bucura printre urmași de mai multă faimă decât credibilitate” (*rem ausus plus famae habituram ad posteros quam fidei*) (Liv. 2, 10, 11).

O altă influență puternică a lui Polybios în modul nostru de percepere a lumii romane a fost imaginea lui Hannibal. Cărțile de istorie, manualele școlare perpetuează o impresie pozitivă față de calitățile generalului cartaginez, imagine care provine, prin intermediul lui Cornelius Nepos și a lui Titus Livius, de la istoricul grec, care, de altfel, a și trăit nu mult după evenimentele pe care le relatează și l-a descris pe Hannibal cu ochii grecului care-l admira pe cel care îndrăznise să înfrunte puterea romană (v. Plb. 23, 13 și Liv. 21, 4, 2-9).

Un alt proiect care a influențat semnificativ imaginea noastră despre Roma, dar mai ales despre puterea romană în relația cu getodacii, a fost traducerea *Istoriei romane* a lui Cassius Dio¹⁰, datorate aceleiași Adelina Piatkowski. Această operă monumentală, numită în grecește *Ῥωμαικὰ* sau *Ῥωμαικὴ ἱστορία*, trata istoria Romei de la originile sale legendare până la Severi. Compusă în 80 de cărți, a ajuns până la noi fragmentar, cu cărți păstrate integral pentru anii 68-10 î. Hr., 9 î. Hr.-46 d. Hr. și 217-222 d. Hr. și cu prețioase rezumate pentru cărțile pierdute. Fiu de senator roman, Cassius Dio a avut, la sfârșitul secolului al II-lea și începutul celui de-al III-lea d. Hr., o îndelungată activitate politică și a ocupat funcții administrative, care i-au oferit posibilitatea să cunoască direct Roma și provinciile, iar valoarea documentară a operei sale se referă mai ales la epoca dintre domniile lui Commodus și Severus Alexander, evenimente la care a participat direct.

Ca și în cazul celorlalți autori de limbă greacă, parcurgerea istoriei romanilor scrise de greci a nuanțat ceea ce știam de la istoricii canonici de limbă latină. În cazul lui Cassius Dio, cititorul român care a parcurs discursurile atribuite unor personalități, precum Pompei, Caesar, Cicero sau Augustus, a descoperit fațete neștiute ale unora dintre aceștia. Cicero, de exemplu, este dat ca exemplu pentru plăcerea acestuia de a se lauda și a fi laudat (XXXVII, 38), fapt evident și din sursele romane, dar neexprimat în mod explicit. În plus, faima de care s-a bucurat după conjurația lui Catilina este considerată mult exagerată în raport cu realitatea faptelor. Cassius Dio simpatiza mai degrabă per-

---

¹⁰ Cassius Dio, *Istoria romană*, studiu introductiv Gh. Ștefan, traducere și note A. Piatkowski, București, Editura Științifică, vol. I, 1973, vol. II, 1977, vol. III, 1985.

sonalitățile puternice, iar Cicero este prezentat nefavorabil în raport cu Caesar și, apoi, cu Octavian. De mare interes a fost și discursul atribuit lui Maecenas (LII, 14-41), unde autorul și-a expus și propria concepție despre formele de guvernământ prin care a trecut Roma. Având deja ecartul temporal suficient pentru o imagine de ansamblu, Cassius Dio împarte schematic istoria Romei, așa cum o învățăm și noi azi: „regalitate” (βασιλεία), „democrație” (δημοκρατία) (= adică, perioada republicană) și δυναστεῖαι („dinastii”) (= perioada imperială).

Cassius Dio a fost de mare interes pentru români și pentru că este unul din principale izvoare de cunoaștere a geto-dacilor și a evenimentelor din regiune, oferind informații despre cucerirea Dobrogei de către M. Licinius Crassus, luptele cu Decebal din perioada lui Domițian, cele două războaie duse de Traian sau amănunte despre construcția podului peste Dunăre. Textul său este important, de asemenea, pentru interpretarea scenelor de pe Columna lui Traian; tot de la Cassius Dio avem și singurul portret literar al lui Decebal (LXVII, 6, 1).

Traducerea clasicistei Adelina Piatkowski a îmbogățit cu siguranță cultura română și a oferit prilejul, atât clasicistilor, cât și istoricilor, dar nu mai puțin publicului larg, să-i cunoască pe romani într-o perspectivă uneori diferită. Remarcăm doar în treacăt că în anii 70-80 ai secolului trecut, atunci când a fost făcută traducerea, o formulă precum ἄνδρες ἑταῖροι τε καὶ φίλοι (38, 37), rostită de Caesar într-un discurs, a fost redată în românește prin „dragi tovarăși și prieteni”, o ironie subtilă, săgeată către cel care ținea atunci discursuri în România, sesizabilă azi doar pentru cei care, cu prețul tinereții, se pot consola cu o memorie bună.

Un alt proiect de traducere important pentru receptarea Romei în România a început în anii 80 și a vizat *Biblioteca istorică* (gr. Βιβλιοθήκη Ἱστορικὴ) a lui Diodor din Sicilia, istoric din generația lui Caesar și Cicero, originar din cea mai veche provincie romană, Sicilia¹¹. Cei doi traducători, Vladimir Iliescu și Radu Hîncu, aparțineau aceleiași generații. După ce fuseseră licențiați în filologie clasică la București în anii 1948-1949 și fuseseră opriți la Catedră, sub conducerea profesorului Alexandru Graur, vor fi excluși din Universitate pe motive politice în 1952. Vladimir Iliescu va lucra la mai multe instituții de cercetare între 1953 și 1963 și va emigra în Germania în 1983. Radu Hîncu,

---

¹¹ Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, traducere de Radu Hîncu și Vladimir Iliescu, studiu introductiv de Vladimir Iliescu, București, Editura Sport-Turism, 1981.

după ce a fost angajat la Institutul de Arheologie, va fi arestat în 1961, acuzat de „lovitură de stat”, dar eliberat în 1964 și reabilitat. A fost un traducător neobosit din limbile clasice, contribuind la traducerea izvoarelor istoriei României și a unor autori precum Appian, Lucian din Samosata și Homer (singura traducere a *Iliadei* în proză i se datorează).

Lucrarea lui Diodor fusese concepută în 40 de cărți și se dorea o istorie a lumii mediteraneene de la începuturi până în anul 59 î.Hr., anul consulatului lui Caesar. Versiunea propusă publicului român cuprinde traducerea integrală a primelor 10 cărți (primele cinci păstrate în întregime, iar celelalte cinci fragmentar). Importanța autorului pentru influențarea modului în care ne-am imaginat Roma rezidă în informațiile unice pe care le furnizează despre puterea romană până în sec. II î.Hr., provenite din surse pierdute azi, uneori antiromane, și, în parte, diferite față de cele pe care le-au folosit istoricii de limbă latină. În plus, perspectiva din care sunt priviți romanii este deosebită. În vreme ce Polybios așezase ascensiunea puterii romane în centrul *Istoriilor* sale, Diodor are ca miză compunerea unei istorii universale în care limitele puterii romane se confundă cu cele ale Mediteranei.

Pentru începuturile Romei s-a folosit de izvoare uneori diferite de cele ale lui Titus Livius, care a început să-și redacteze lucrarea în momentul când Diodor o publica pe a sa. Nu este deloc exclus ca unele episoade, relatate de istoricul roman, să fi fost preluate din istoria lui Diodor. Unele din aceste povești se vor perpetua și în manualele școlare din România, prin intermediul lui Titus Livius, dar avându-l ca sursă inițială, cel mai probabil, pe Diodor. Amintim aici doar unul dintre ele. Episodul necinstirii Lucreției de către Sextus Tarquinius, fiul regelui Tarquinius Superbus, și a sinuciderii acesteia pentru fărâdelegea comisă fără voia ei s-a perpetuat în mentalul colectiv ca o virtute romană. Pentru Diodor întâmplarea era demnă de amintit: „pentru cei care se vor naște mai târziu am socoti că este demnă ca pildă cuvenită spre de o glorie nemuritoare” (τοῖς μεταγενεστέροις εἰς καλὸν ζῆλον προσηκόντως ἂν εὐφημίας ἀξιοῖμεν ἀθανάτου) (10, 21). Alți istorici precum Titus Livius sau Plutarh (Liv. 1, 57-58, Plut. *M.*250a) vor relua povestea și, prin intermediul acestora din urmă, mai cu seamă, va fi perpetuată până azi.

O parte din informațiile care ne-au modelat felul în care ne-am imaginat puterea romană în cultura română a provenit, așadar, din surse grecești, accesibile publicului larg prin intermediul traducerilor

din ultima jumătate a secolului al XX-lea. În rândurile de mai sus am amintit proiectele de traducere ale unor autori de primă mână, precum Appian, Plutarh, Polybios, Cassius Dio și Diodor din Sicilia, la care s-ar mai putea adăuga și multe alte surse grecești, traduse sau nu în cultura română. Toate aceste texte au nuanțat ceea ce știam despre Roma din izvoarele latinești. Recurgerea la ele – încă o dovadă a validității unității domeniului filologiei clasice – este obligatorie pentru oricine dorește să se apropie de o cunoaștere mai profundă a lumii Antichității greco-romane.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Istorie • Centrul de Studii Clasice și Creștine

Bd. Carol I, Nr. 11, 700506, Iași, România
Tel.: 040/0232/201634, Fax: 040/0232/201156

ISSN: 1842-3043
e-ISSN: 2393-2961

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI